

5. Плахотнік О. В. Проблеми формування географічної освіти в Україні [Текст] / О. В. Плахотнік // Україна: географічні проблеми сталого розвитку : зб. наук. праць ; [в 4-х т.]. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 4. – С. 7.
6. Україна: географічні проблеми сталого розвитку: зб. наук. праць [Текст] ; [в 4-х т.]. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – 328 с.
7. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. [Текст] ; [за ред. Л. Г. Руденка : монограф.]. – К. : Академперіодика, 2005. – 320 с.
8. Шищенко П. Г. Концепція змісту географічної освіти [Текст] / П. Г. Шищенко // Географічна наука і освіта в Україні : зб. наук. праць ; [голов. ред. Я. Б. Олійник]. – К. : Фітосоціоцентр, 2000. – С. 5.

UA У статті розкривається діяльність Українського географічного товариства у формуванні змісту шкільної географії. Акцентується увага на існуванні паралельних систем навчання та роль географії у початковій, основній та старшій школі, визначення місця та співвідношення географії у навчальних планах.

Ключові слова: шкільна географія, Українське географічне товариство, початкова, основна, старша школа.

RU В статье раскрывается деятельность Украинского географического общества в формировании содержания школьной географии. Обращается внимание на существование параллельных систем обучения и роль географии в начальной, основной и старшей школе, определения места и соотношения географии в учебных планах.

Ключевые слова: школьная география, Украинское географическое общество, начальная, основная, старшая школа.

EN The article deals with the activities of Ukrainian Geographical Society in shaping the content of school geography. Attention focuses on the existence of parallel systems of education and the role of geography in elementary, middle and high school. The author defines the place and value of geography in the curriculum.

Keywords: school geography, Ukrainian geography society, middle and high school, basic school.

ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ПІДРУЧНИКІВ І ПОСІБНИКІВ ДЛЯ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ

С. Л. Капіруліна, канд. пед. наук,

*Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні створено програми курсів за вибором для учнів старшої профільної школи, які покликані забезпечувати географічну складову в комплексі загальної середньої освіти старшокласників, які навчаються в класах різного профілю (див. табл. 1).

Незалежно від того, який з профілів обирає учень, географічна складова його освіти гарантована наявністю перелічених курсів. Утім постає об'єктивна проблема розробки сучасних посібників для вчителя (адже вивчення цих специфічних курсів не входило до планів і програм підготовки вчителів географії у вищих навчальних закладах України), а також підручників для учнів, що відповідали б затвердженням Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України програмам, не кажучи вже про інше програмно-методичне забезпечення (атласи, контурні карти, наочності, відео-, аудіопосібники тощо).

Профільні курси за вибором (за напрямками профілізації)

Напрямок профілізації	Профільні курси за вибором (елективні)
Природничо-математичний	Загальне землезнавство, геоєкологія, основи картографії і геодезії, географічне краєзнавство, конструктивна географія тощо
Суспільно-гуманітарний	Суспільна (загальна) географія, соціально-економічна, політична, медична, рекреаційна, історична, глобальна географія, географія культури, географія населення, географія релігій з основами демографії, країнознавство та ін.
Технологічний	Геоінформаційні системи і технології тощо
Художньо-естетичний	Етногеографія, географія культури, країнознавство та ін.
Спортивний	Туристичне краєзнавство, спортивне орієнтування тощо

Формулювання цілей статті. Метою нашої публікації є постановка завдань і розкриття основних підходів до розробки і створення пакету програмово-методичного забезпечення на прикладі курсу за вибором «Географія культури» (за програмою Л. Мелько) для учнів 10–11 класів. Окрім того, актуальною проблемою постає завдання підготовки саме вчителів географії до впровадження цього курсу в широку шкільну практику освіти старшокласників через розробку змісту й упровадження в систему післядипломної освіти вчителів дистанційного модуля «Підготовка вчителя географії до формування полікультурних знань учнів старшої школи на прикладі вивчення шкільного курсу «Географія культури. 10–11 клас».

Аналіз останніх досліджень. Одним з перших спробу класифікації в культурі зробив М. Данилевський. Він виокремив 13 локальних культурно-історичних типів, або «цивілізацій». Російський географ М. Баранський, акцентував увагу на тому, що комплексні географічні характеристики мають охоплювати не тільки характеристику природи і господарство, а також історію, культуру, побут, політику певних регіонів і країн. Фундатор вітчизняної географії С. Рудницький, вивчаючи територію України, звернув увагу на невід'ємність духовного життя народу від природних процесів, в умовах яких воно формується.

У 70-х рр. минулого століття географія поступово повертається до географії соціальної, або суспільної, в тому числі й до географії культури.

Академік С. Рудницький уперше в українській географії виокремив цей науковий напрям і назвав його географією культури [6].

Серед сучасних українських учених-географів, котрі працюють у цій сфері, – О. Любіцева (Київ), І. Ровенчак (Львів), Л. Мелько (Київ) та ін. За останні 10 років багатьма авторами робилися спроби щодо створення посібників до курсів за вибором і профільних курсів [3; 4; 5; 8], але масштабного, такого, що цілком задовольняє потреби сучасного навчально-виховного процесу в старшій школі, посібника ще не було створено. Більшість з перелічених посібників [3; 4; 5] розраховані на студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а не на учнів і вчителів середніх загальноосвітніх шкіл.

Відсутні й інші програмно-педагогічні й методичні засоби для навчання за програмами елективних курсів, це є одною з найбільших проблем і причин, яка заважає впровадженню цих програм в широку освітню практику загально-освітніх навчальних закладів України.

Основна частина. У сучасному світі престиж держави, добробут її громадян визначаються не лише наявністю природних ресурсів або інших матеріальних благ, а, насамперед, рівнем інтелектуалізації суспільства, його зрілістю, відповідальністю його громадян. Громадянське виховання сьогодні – це найпріоритетніший напрям роботи закладів освіти різних типів [7, 41].

Громадянське виховання, розвиток інтелектуальних умінь і навичок, компетентнісний підхід, використання міжпредметних зв'язків – усе це закладено у зміст і мету програми Л. Мелько «Географія культури» для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Тож, працюючи над пакетом програмно-методичного забезпечення шкільного курсу за вибором «Географія культури» [1; 2], ми намагалися врахувати усі сучасні підходи до розробки навчальних матеріалів такого рівня, а також новітні вимоги до формування змісту й методичного апарату навчальних посібників, розрахованих на учнів старшої школи.

Як результат майже трьохрічної роботи, у 2010-му було видано частину навчально-методичного комплексу для більш широкого запровадження в практику шкільної географічної освіти курсу «Географія культури» у 10–11 класах, а саме:

- посібник для вчителя (авт.-упоряд.: канд. пед. наук зі спеціальності 13.00.02 – Теорія та методика навчання (географія), Доцент кафедри методики природн.-математ. осв. і технологій Ін-ту після диплом. пед. осв. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка Світлана Леонідівна Капіруліна);

- робочий зошит для учнів (авт.: Оксана Григорівна Бродовська, вчителька географії вищ. кваліфікац. катег., учитель-методист СШ № 304 Святошинського р-ну м. Києва; Марина Олександрівна Кобзар, вчителька географії вищ. кваліфікац. катег., учитель-методист НВК № 240 Оболонського р-ну м. Києва, методист.-кор. лаб. географ. та економ. осв. Ін-ту пед. НАПН України; Світлана Леонідівна Капіруліна, методист.-кор. лаб. географ. та економ. осв. Ін-ту пед. НАПН України, канд. пед. наук зі спец. 13.00.02 – Теорія та методика навчання (географія), доц. каф. методики. природн.-математ. осв. і технологій Ін-ту післядипл. пед. осв. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка).

Ці матеріали було розглянуто на засіданні Комісії з географії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України й схвалено до використання у навчально-виховних закладах.

Посібник складено у такий спосіб, що він містить не тільки теоретичний матеріал до кожного з 53 уроків вивчення нового матеріалу, передбачених програмою (за програмою уроків загалом 70), але й містить матеріали, які допоможуть учителям вести шкільну документацію – орієнтовне календарно-тематичне планування курсу, яке відповідає змісту програми; матеріали для орга-

нізації і проведення семи уроків узагальнення й корекції знань, умінь і навичок учнів (завдання для проведення індивідуальної і фронтальної бесід з учнями; вправи для роботи з картами; завдання для письмового їх виконання; завдання для організації групової роботи на уроці тощо) упорядковані автором відповідно до матеріалів, які опановувалися учнями на попередніх уроках. Окрім того, нами запропоновано розробки завдань для проведення семи уроків контролю рівня навчальних досягнень учнів з цього курсу (як триваріантний кожен з них подано за чотирма рівнями).

Рукопис посібника для вчителя, ще до його друку, протягом 2009/2010 навчального року, пройшов річну апробацію в школах Києва. У цілому над апробацією посібника працювало п'ять учителів географії і 217 учнів 10–11 класів. Апробація проведена за програмою, яка була розрахована як на 35, так і на 70 академічних годин.

Вважаємо за необхідне вказати прізвища всіх, хто входив до творчої групи вчителів географії:

- Т. В. Драгунова, учитель географії вищ. кваліфікац. катег., «старший учитель» СЗШ № 250 Деснянського району;
- А. В. Кривоберець, учитель географії вищ. кваліфікац. катег. СЗШ № 278 Деснянського району;
- С. М. Черненко-Закржевська, учитель географії та економіки СЗШ № 224 Дніпровського району;
- М. О. Кобзар, учитель географії та економіки вищ. кваліфікац. катег. НВК № 240 Оболонського району;
- О. А. Шамаєва, учитель географії та економіки перш. кваліфікац. катег. СШ № 170 Оболонського району.

Склад творчої групи, мету і програму її діяльності було затверджено на засіданні Вченої ради Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка у вересні 2009 року.

Окрім учителів, які входили до складу творчої групи, матеріали з успіхом використовують й інші вчителі столиці України: Л. В. Паначева, учитель географії вищ. кваліфікац. катег. СШ № 29 Оболонського району, Р. В. Бурківська, учитель географії вищ. кваліфікац. катег., старший вчитель СШ № 101 Шевченківського району, Наталя Василівна Шипко, учитель географії вищ. кваліфікац. катег., учитель-методист ліцею «Наукова зміна» Дарницького району, І. Г. Мойсієнко, учитель географії вищ. кваліфікац. катег., учитель-методист СЗШ № 307 Деснянського району та ін.

Зміст нашого посібника для вчителя [2] і робочого зошита для учнів [1] побудовано на основі наукової методології. Компетентнісний підхід у навчанні, який лежить в основі матеріалів, дібраних авторами, дає змогу по-новому будувати мету і зміст освіти учня старшої школи. *Навчальні компетенції* формуються в учнів засобами курсу через організацію процесу навчання й створення можливостей обирати власну траєкторію освіти; розв'язувати індивідуальні навчальні і самоосвітні проблеми; отримувати користь від набутого освітнього

досвіду через реалізацію особистісно орієнтованого навчання. *Дослідницькі компетенції* розвиваються через надання учням можливостей вільного вибору знаходити і опрацьовувати інформацію відповідно до окремих тем і розділів курсу; використовувати різні джерела інформації (посібники, матеріали шкільних та інших бібліотек, джерела Internet тощо) і, як результат, створювати авторські методичні посібники до окремих тем уроків (мультимедійні презентації) і захищати їх перед однокласниками. Розвиток *комунікативних компетенцій* відбувається через закладені в методичних матеріалах (посібнику і робочому зошиті) такі форми організації і проведення занять, які дають змогу закріпити й зміцнити навички й уміння вислуховувати і брати до уваги погляди інших; дискутувати й уміти захищати і відстоювати власну точку зору; розуміти, говорити, читати, писати кількома мовами; виступати публічно; літературно висловлювати власні думки. У змісті курсу, у посібнику наскрізною є можливість полікультурного виховання учнів, інтеграції матеріалу географічного змісту з матеріалами, які опановують старшокласники на уроках з інших предметів (історія, українська і зарубіжна література, іноземні мови тощо).

Повертаючись до поставленої проблеми підготовки вчителів географії з метою впровадження цього курсу в практику їхньої педагогічної діяльності, наголосимо на тому, що нами було проведено низку семінарів для вчителів географії (на базі Кримського республіканського ІІПО, Донецького обласного ІІПО та Київського міського ІІПО), лекції на курсах підвищення кваліфікації (для вчителів Донецької і Миколаївської областей), розроблено зміст дистанційного модуля для курсів підвищення кваліфікації вчителів географії м. Києва, матеріали якого подано для розміщення на платформі MOODLE дистанційного навчання інституту. У процесі роботи над матеріалами дистанційного модуля вчителі мають можливість ознайомитися не тільки зі змістом програми, теоретичними матеріалами до курсу, але й опанувати основні форми організації навчальної діяльності учнів на уроках, дізнатися про форми організації навчальної діяльності учнів на уроках різних типів, ознайомитися з досвідом колег, які впроваджують цей курс у своїх школах, пройти тестування на рівень засвоєння матеріалу дистанційного модуля тощо.

Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України як шкільний предмет «Географія культури» може вивчатись у класах суспільно-гуманітарного і художньо-естетичного напрямів профілізації, тож у змісті запропонованих учителю й учням навчальних матеріалів є інформація, пов'язана з мовами і літературою народів світу, історичні дані щодо розвитку й становлення культури окремих регіонів світу тощо. Залежно від питань, що їх покликаний вирішувати цей курс, його можна віднести і до курсів міжпредметного, інтегрованого змісту, адже географічні знання старшокласників сприяють їхній соціалізації, тобто, формуванню компетентностей у різних сферах діяльності: пізнавальній, суспільно-громадській, трудовій, побутовій, культурній та інформаційній. Специфіка географії – її природно-суспільна сутність. Саме тому курс інтегрує природні, суспільні й технічні елементи на-

укових знань. Сучасна географія вивчає просторово-часові взаємозв'язки і взаємодії в географічній дійсності і є цілісною системою «людина – природа – господарство – навколишнє середовище», цей ланцюжок простежуються в змісті курсу «Географія культури».

Висновки. Підсумовуючи викладене, а також ураховуючи перспективність створення навчально-методичного забезпечення вивчення курсів за вибором у старшій профільній школі, вважаємо, що запропонований нами пакет програмно-методичного забезпечення вивчення курсу «Географія культури» в 10–11 класах за елективними програмами здобув позитивний досвід під час упровадження в шкільну практику географічних курсів інтегрованого змісту. Саме інтегровані курси мають забезпечити: варіативність і особистісну орієнтацію освітнього процесу; його практичну спрямованість із запровадженням інтерактивних, діяльнісних проектно-дослідницьких і комунікативних методів навчання учнів; полікультурне виховання учнів; професійне самовизначення старшокласників, формування здібностей і компетентностей, необхідних для продовження фахової освіти у навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Література

1. Бродовська О. Г. Географія культури : Робочий зошит для учнів 10–11 класів [Текст] / О. Г. Бродовська, С. Л. Капіруліна, М. О. Кобзар. – К.-Подільський : Аксіома, 2010. – 84 с.
2. Капіруліна С. Л. Кредитно-модульний курс географії культури [Текст] / С. Л. Капіруліна. – К.-Подільський : Аксіома, 2010. – 316 с.
3. Масляк П. О. Країнознавство : підруч. [Текст] / П. О. Масляк ; [2-ге вид., випр.]. – К. : Знання, 2008. – 292 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. [Текст] / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
5. Політична географія і геополітика : навч. посіб. [Текст] / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін. ; [за ред. Б. П. Яценка]. – К. : Либідь, 2007. – 255 с.
6. Рудницький С. Основи землезнання України. Антропогеографія України [Текст] / С. Рудницький. – Ужгород, 1926. – 204 с. – С. 62.
7. Сиротенко А. Й. Виховний потенціал географічної освіти [Текст] / А. Й. Сиротенко // Шкільна географічна освіта: технології навчання : зб. наук. праць. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 248 с.
8. Супричов О. В. Країнознавство [Текст] / О. В. Супричов, В. М. Бойко. – Сімферополь : ТОВ «Видавництво «Ната», 2010. – 292 с.

UA У статті висвітлено питання інноваційних підходів до добору змісту, розробки, апробації і створення пакету програмно-методичного забезпечення курсів за вибором з географії на прикладу курсу «Географія культури».

Ключові слова: інноваційні підходи, курс за вибором, програмно-методичне забезпечення.

RU В статье отражен вопрос инновационных подходов к отбору содержания, разработке, апробации и созданию пакета программно-методического обеспечения элективных географических курсов на примере курса «География культуры».

Ключевые слова: инновационные подходы, элективный курс, программно-методическое обеспечение.

EN This article deals with the question of new methods in choosing the plot, construction, approbation and of educational materials in geography for the purposes of the course of choice («Culture geography» course).

Keywords: innovative approaches, course on a choice, programmatic-methodical providing.